

Тијана Јаковљевић Шевић

Регионално-интернационални музеј женске културе (*Museum Frauenkultur Regional-International*), Фирт, СР Немачка
tijanaj@europe.com

Ког је рода град? Одоними и ородњавање простора: пример града Новог Сада

Посматрање града као система знакова – назива улица, споменичког наслеђа, архитектонских елемената и целина, посредством којих држава и друге институције моћи рефлектују жељене друштвене наративе, укључило је и родно читање јавног градског простора. Фокусирајући се на дискурсе представљања жена у урбаном простору, оно анализира како се поменутим системом знакова родна моћ уписује у мапу града. Ослањајући се на тај концепт, овај текст испитује називе улица као један од индикатора присуства жена и женске историје у сећању града и урбаним идентитетским политикама. Стога су анализом обухваћени: квантитативан удео женских антропонима у укупној градској одонимији, структура уличног називља, улоге и друштвени доприноси жена чија су имена уписана у урбани јавни простор, положај и флукуација посматраних улица, те присуство жена у јавном сећању. Подаци на којима се заснива дискусија о родном идентитету града добијени су истраживањем писаних извора, јавног простора, уличног називља и јавности у Новом Саду.

Кључне речи: град, одоними, антропоними, ородњавање простора, женска историја, Нови Сад

What is the Gender of a City? Odonyms and Spatial Genderization: an Example of the City of Novi Sad

Observing the city as a system of signs – the names of streets, monuments, architectural elements and entities through which the state and other institutions of power reflect the desired social narratives, including gendered reading of the public urban space. Focusing on the presence of women and the discourses of their representation in space, it indicates how, through the aforementioned sign system, gender power is inscribed in the city map. Relying on such a concept, this text problematizes street names as one of the indicators of the presence of women and women's history in the memory of the city and urban identity policies. Therefore, the analysis included: quantitative share of female anthroponyms in the total urban street names, structure of street terminology, roles and social contributions of women commemorated in urban toponymy, spatial position and fluctuation of observed streets, as well as presence of chosen female names in public memory. The information upon which the discussion on the gender identity of the city is based has been obtained through research into written sources, public space, street names and the public in Novi Sad.

Key words: city, odonyms, anthroponyms, space genderization, women's history, Novi Sad

Ородњени град

Истраживања урбаног простора у родном дискурсу интензивирала су се током развоја другог таласа феминизма, седамдесетих година 20. века. Посматрајући простор кроз призму социјалних односа у граду, ова истраживања су ослонац проналазила у радовима Анрија Лефевра (Henri Lefebvre). Иако се Лефевр у својим теоријама није освртао на род, истраживачице града су преузеле његову идеју о простору као социјалном конструкту и о продукцији простора, која не лежи у материјалним добрима већ у односима створеним манифестацијом друштвене моћи, социјалном праксом, различитим технологијама, затим производњом знања, социјалним структурама и институцијама (Vacchelli 2014, 3).

Надограђујући овакве ородњене урбане теорије, касније генерације истраживачице и истраживача града и рода, унутар својих области, поставили су урбани простор у дискурс текста из кога се чита родна моћ и њена (неједнака) расподела. Сета Лоу (Seta Low), говорећи о контекстима антрополошких истраживања града крајем 20. века, наводи неке од оних у којима је акценат стављен на родни оквир. Тако се као теме појављују женски рад, радна места у неформалној сфери, попут пијаце, кућног рада и услужног одржавања домаћинства. Затим, протест против „утишавања“ жена унутар образовног система, организирање и контроле њихове укључености у урбани простор, просторно мапирање доприноса жена у прошлости и данас. Као тему наводи и реизградњу града, која брише културне, архитектонске и просторне остатке обичних људи, остављајући га без простора за сећање на жене, мигранте и друге мањинске заједнице (Low 1996, 391).

Касније студије о ородњавању града наставиле су да се фокусирају на наведене теме, као и на друге елементе урбаног живота, попут родно равноправног просторног планирања, становања организованог према потребама жена, мобилности и безбедности града за жене, укљученост мигранткиња у живот града, материнство и подизање деце у урбаним условима, припадања граду и слично.¹

Овај рад се ослања на раније текстове о обележавању и меморијализацији јавног простора у урбаним срединама, са фокусом на улице назване према женама. Постављена проблематика биће посматрана на примеру града Новог Сада. Уз квантитативно истраживање урбане антропонимije, посматран је и положај издвојених улица у односу на центар и њихов значај у функционисању града. Акценат је стављен на време комеморације и декомеморације, биографије комеморисаних личности и њихово присуство у јавном сећању. Тиме је као циљ постављено утврђивање удела женске историје у

¹ Видети, на пример: Banarjee & Raju 2009; Victoria & Buchely 2019; Fenster 2005; Listerborn 2016; Sandberg & Rönnblom 2016.

мапирању и меморијализацији урбаног простора, те на којим су друштвеним улогама и доприносима жена засновани званични наративи и урбане идентитетске политике који се рефлектују на улично називље.

Истраживање се темељи највећим делом на писаним изворима, литератури и регистрима новосадских улица, као и на службеним актима и мапама.² Вођено је и 30 полуструктурираних интервјуа са информанткињама и информантима из различитих кругова локалне заједнице, при чему је посматрано присуство комеморисаних личности и њихових друштвених доприноса у јавном сећању и памћењу.³

Одоними и „читање“ моћи

Иако је основна функција уличних назива, односно *одонима* или *ходонима*,⁴ оријентација у простору, они су добар показатељ прошлих и садашњих, локалних и глобалних друштвених дешавања, као и расподеле друштвене и политичке моћи. Истраживања ове проблематике започета су осамдесетих година 20. века у радовима израелског географа Маоза Азарјахуа (Maaz Azaryahu) о уличном називљу послератног Берлина (види Azaryahu 1986). На подручју бивше Југославије их је иницирала хрватска етнолошкиња Дуња Рихтман–Аугуштин студијом улица у Загребу (види Rihtman-Auguštin 2000). Међу савременим ауторима који истражују проблематику одонимије, у домаћој антропологији се истиче Срђан Радовић, који се фокусира како на домаћи терен, тако и на градове бивших југословенских република (в. Radović 2013; Radović 2014).

Одоними се у литератури појављују и као део родних анализа, па су се тако у региону међу првима појавили радови Јасенке Кодрње о родном мапирању Загреба (в. Kodrnja 2006), те Бојане Веселиновић о биографијама жена по којима су назване улице у Београду (в. Veselinović 2006). Родне и феминистичке анализе одонимије као један од кључних елемената узимају концепт презентације моћи обележавањем јавног простора.

Маоз Азарјаху, говорећи о политици комеморације и декомеморације, наводи да именовање улица увек представља израз моћи. Историја

² Све регистре у којима је праћена промена уличног називља саставио је Војислав Пушкар и они су преузети из: Puškar 2008. За тренутне податке о укупном броју новосадских улица и оним названим према женама, а услед недостатка других извора, употребљена је електронска мапа Новог Сада: <https://www.planplus.rs/novi-sad/novi-sad/ulice>.

³ Интервјуи су вођени у Новом Саду, у периоду од маја до децембра 2019. године. У њима је учествовало 15 жена и 15 мушкараца, старости од 20 до 65 година, различитог нивоа образовања и различитих професија. Информанткиње и информанти су у истраживање укључивани методом лавине. Концепт интервјуа се заснивао на утврђивању познавања имена и доприноса жена по којима су улице добиле називе.

⁴ Термин одоним, односно ходоним, изведен је из грчког *hodós* – улица, пут и *ónoma* – име, назив (Radović 2014, 11).

представљена уличним ознакама део је званичних наратива претходних, али и актуелних, градских ауторитета. Пена „осетљивост“ на политичке идеологије и историјске дискурсе одражава се у политици преименовања, која је посебно истакнута у периодима смене режима и револуционарних промена. Идеолошка контрола јавног простора, изражена употребом уличног називља у поновном писању историје, до које увек долази после споменутих друштвених промена, огледа се у „чишћењу“ списка улица од особа које представљају стари режим и његову верзију историје. Тиме се урбани простор одонимским преобликовањем усаглашава са идеологијом новог режима (Azaryahu 2011, 483–484).

Расподела односа моћи у урбаном простору⁵ један је од оквира у којима се одвија феминистичка и родна анализа присуства жена и женске историје у јавном простору и сећању града. Новас сматра да систематско искључивање жена из друштвеног признавања лежи првенствено у дихотомији приватног и јавног простора. Жене су се традиционално повезивале са приватним простором у којем се одвијао домаћи рад и репродукција, док су мушкарци ти који су активно учествовали у јавном животу, продуктивном раду, култури и политици, односно у оним сегментима рада и ангажовања у којима се одвијало друштвено вредновање (Novas 2018, 114).

Иако је данас јавни простор легитимно поље у којем се одвија женски рад и друштвено ангажовање, готово да не постоји град у којем је број улица названих према женама и према мушкарцима бар приближно исти. Анализе одонима из различитих европских и ваневропских градова указују да број улица названих према женама заостаје за оним названим према мушкарцима или према географским одредницама, биљкама, животињама, општим терминима и слично.⁶ Поред тога, женски одоними се тек у ретким случајевима јављају у ужем центру града, чак и када су комеморисане личности од великог значаја за националну историју, уметност или културу. Улице назване по значајним женама налазе се, у најбољем случају, у ширем центру или околним квартовима и, најчешће, ни својим просторним капацитетом нити флукуацијом нису од већег значаја за функционисање града.

⁵ Она се огледа и у (не)видљивости мањина, потиснутих идентитета и њихових историја и гласова у урбаној топонимији, на шта указује, на пример, број јавних зграда и објеката – попут образовних институција, мостова и стадиона, затим, број улица и споменика који су названи према припадницима мањина, као и њихов положај у односу на градски центар, те значај њихове локације за функционисање града. У том контексту, Марија Новас (Maria Novas) наводи да су именовање, преименовање и смештање у простор – стратегије успостављања односа моћи, јер он постоји само када је моћ „виђена“ на одговарајућим местима. Због тога комеморација и декомеморација постају „арена сећања“, место контекста, дебате и преговора о праву различитих друштвених група на именовање у јавном простору (Novas 2018, 114).

⁶ В. на пример: Kodrnja 2006; Jakovljević-Šević 2019.

Новосадски одоними: историјски преглед

Од 1745. до 1945. године

Када се 1745. године појавио план данашњег Новог Сада са првим уписаним именима улица, град је носио назив Петроварадински Шанац и налазио се у саставу Хабзбуршке монархије. Први наведени називи улица нису били језички униформни, већ је њих шест носило називе на немачком језику, две на српском и једна на мађарском језику. Њихови називи су: Hauptgasse, Über die Brücke,⁷ Magazingasse, Futaker Gasse, Grenz Gasse, Rakoci Gasse, Велика чаршија, Златне греде и Piazza (Puškar 2008, 25).⁸

Назив Петроварадински Шанац био је у употреби све до Елибертације 1748. године, када је иницијативом локалног становништва град добио статус слободног краљевског града. Уз велики број нових повластица и обавеза, добио је и ново име Неопланта (Neoplanta) на службеном латинском језику. Поред њега су у употребу ушли и називи Нојзац (Neusatz) на немачком, Ујвидек (Újvidék) на мађарском, те Нови Сад на српском језику. Нове урбанистичке мере довеле су до конфесионалне организације квартава. Српско становништво населило је Подбару, Салајку, Роткварију и део Дунавске улице, која је део данашњег центра града. Становништво грчког, цинцарског, немачког, мађарског, јерменског, шокачког и буњевачког порекла населило је махом делове који припадају данашњем центру града. Јеврејско становништво, које је, такође, насељавало центар, након Елибертације бива пресељено у издвојени „јеврејски квартал“, као што је то био случај и у другим деловима Хабзбуршке монархије, али и бројним другим европским градовима.

Посматрајући грађу из периода од 1745. до 1918. године, у Новом Саду је постојало 135 именованих улица. Њихови називи су најчешће били тројезични, док су у изузетним случајевима били двојезични или једнојезични. Војислав Пушкар, истраживач историје Новог Сада, сматра да су се уличне табле језички прилагођавале структури становништва које је насељавало тај простор, те да су се један или два назива постављала уколико је у њима живело етнички хомогено становништво (Puškar 2008, 26). Имена улица су се најчешће давала по називима животиња и биљака, географским одредницама, занатима, именима кафана, етничким заједницама и слично.⁹

⁷ У оригиналном раду је написано *Über die Brücke*.

⁸ Немачка реч *Gasse*, f. и мађарска *utca* означавају улицу. За разлику од речи *Straße*, f. (такође нем. улица), *die Gasse* означава уску, кратку улицу.

⁹ Нека од таквих назива улица су: Raben Gasse (Holló utza / Гавранска улица); Maus Gasse (Egér utza, Мишија улица); Rettisch Gasse (Rettig Gasse, Retek utza, Ротквина улица); Strand utca (Штранд улица), Weisse Schiff Gasse (Fehérhajó utca, Беле лађе улица); Alte Kupferschmidt Gasse (Стара казандијска улица), Mond Gasse (Hold utza, Месечева улица), Armenian Gasse (Örmény utza, Јерменска улица), Daniel Gasse (Dániel utza, Данилова улица), Napoleon Gasse, Ferenc József út.

Број улица названих према личностима у наведеном периоду био је знатно мањи у односу на споменуте одреднице, те се на попису налази једанаест антропонима. Међу њима се појављују четири женска имена – Ана, Гизела, Ержебет/Јелисавета и Илона/Јелена Зринска (Puškar 2008, 43–46). Име Ана се спомиње у називу улице на немачком и мађарском језику, као Anna Gasse и Anna utca. Узимајући у обзир податке из раније спроведених истраживања о улицама названим према женама у Загребу и Фирту (СР Немачка) (Kodrnja 2006; Jakovljević-Šević 2019),¹⁰ може се претпоставити да је назив ове улице мотивисан религијом. Име Гизела се спомиње само у натпису на српском језику као Гизелин трг, док се Улица Јелене Зринске појављује и на мађарском језику као Zrinyi Ilona utca. Други споменути трг носи натпис на српском језику – Јелисаветин трг, а на мађарском језику – Erzébet tér. Иако се уз само једно име налази и презиме, те јасно реферише на историјску личност, ослањајући се на спомињано истраживање из Фирта, може се претпоставити да се имена Ержебет (Erzsébet) и Гизела односе на историјске личности, односно на аустријску царицу, супругу Франца Јозефа I и њихову ћерку.

Након Првог светског рата, Нови Сад је ушао у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Нови политички оквир захтевао је и промену готово целокупне урбане топонимије. Иако је постојала иницијатива да се промени назив града, задржано је име Нови Сад (Puškar 2008, 49). Међутим, преименован је значајан број улица и градских квартова. Нови називи су упућивали на личности из националне прошлости, на носиоце идеје југословенства, на управо завршени рат и владајућу династију Карађорђевић (Obšust 2014). У периоду од 1918. до 1941. године међу новим одонимима налазило се и осам женских антропонима: Булевар Краљице Марије, Трг Књегиње Зорке, Трг Царице Милице, Трг Мајке Јевросиме, Улица Савке Суботић, Улица Јована и Марије Трандафил,¹¹ Улица Милице Стојадиновић и Јелина улица (Puškar 2001, 26–44). Осим последњег, сви називи се састоје од имена и презимена, те јасно упућују на комеморисане личности. За разлику од одонима из претходног режима, ниједан не упућује на религијске личности, већ су сва имена повезана са националном и локалном историјом и културом. Поред имена жена из владарских породица: Краљица Марија, Књегиња Зорка, Царица Милица, Мајка Јевросима (Јелена Мрњавчевић), у овом периоду се појављује и једна улица названа према књижевници Милицы Стојадиновић¹² и две улице назване према Новосађанкама Савки Суботић, феминисткињи и

¹⁰ Истраживање у Фирту је спроведено у оквиру припреме изложбе *Wie weiblich ist die Stadt? Fürth und seine Partnerstädte*, Museum Frauenkultur Regional-International (Фирт, СР Немачка). Кустоскиње изложбе су: проф. др Габриеле Франгер-Хуле (Gabriele Franger-Huhle), проф. др Гудрун Ципријан (Gudrun Cyprian) и др Тијана Јаковљевић-Шевић. Изложба је била постављена од маја до новембра 2018. године.

¹¹ Након Другог светског рата, улица је преименована у Трандафилова улица, а затим у Улица Марије Трандафил (Puškar 2001, 44).

¹² Након Другог светског рата преименована у Улицу Милице Стојадиновић Српкиње.

добротворки, и Марији Трандафил, добротворки и задужбинарки.¹³ Међу наведеним улицама, према свом положају и улози у функционисању града, посебну улогу је имао Булевар краљице Марије, који је овај назив носио од 1918. до 1941. године. Поред тога што су се на њему налазиле бројне грађевине од великог урбанистичког и административног значаја, попут Банске палате и Већнице, он је, након изградње тадашњег Моста Краљевића Томислава, постао један од улаза у Нови Сад (Evđić 2017, 207–209).

Током Другог светског рата дошло је до новог драстичног мењања назива улица у Новом Саду. Ово је била једна од првих мера прилагођавања града новом режиму, започета одмах по уласку окупационе војске. Док су неким од улица на рубу града враћена имена од пре 1918. године, две главне улице су добиле имена Адолфа Хитлера и Бенита Мусолинија. Девет до тада неименованих улица су добиле називе, а међу њима се нашло и једно женско име – Марија, уписано у антропоним као *Mária utza*. Осим Змај Јовине, све постојеће улице су преименоване, док су нови постављени натписи исписани на мађарском језику (Puškar 2008, 114).¹⁴ Међу 311 улица које су носиле називе према географским одредницама, биљкама, животињама, значајним датумима, истакнутим личностима и слично, осим поменуте *Mária utca*, нашле су се и следеће улице назване према женама: *Erzsébet Tér*, *Zrinyi Pona utca*, *Gizella utca*, *Szent Erzsébet utca* и *Boldog Margit utca* (Puškar 2008, 116–117). Док су прва три имена и раније била уписана у мапу овог града, два последња се сада појављују као нови антропоними, повезани са религијским личностима.

После 1945. године

Нови талас преименовања целокупног уличног називља у бројним европским градовима, па тако и у Новом Саду, започео је по завршетку Другог светског рата. Овај период је у локалној историји обележен административним и демографским променама. Структура становништва, сада већ главног града Аутономне покрајине Војводине, коренито је измењена, не само услед ратних збивања, већ и послератним исељавањем немачког становништва у Аустрију, Немачку и Јужну Америку, као и готово целокупног преживелог јеврејског становништва у Израел. Нова власт већ крајем 1944. године почиње да замењује уличне табле са мађарским називима и поставља оне које су скинуте на почетку рата. Међутим, нису све враћене. Међу именима која су постала непожељна нашла се краљица Марија, те је булевар

¹³ За истраживање биографија жена према којима су назване новосадске улице коришћени су следећа литература и извори: Stojaković & Kresoja 2014; Frauen Biographieforschung: <http://www.fembio.org/>; Voxfeminae: <https://voxfeminae.net/>. Велику захвалност дугујем колегиницама др Гордани Стојаковић и Ивани Марковљев за проналажење недостајућих података о наведеним заслужним женама.

¹⁴ Иако су се нови антропоними углавном односили на мађарску националну или на светску историју, међу њима се нашло и име Доситеја Обрадовића, односно *Doszitéj Obrádvics Utza* (Puškar 2008, 116–117).

раније назван по њој сада постао Булевар Црвене армије, док је улица са предратним називом Краљ Петар II променила име у Улицу Југословенске армије. У каснијем периоду „чишћења“ уличног регистра и разрачунавања са претходним режимима, уследиле су следеће комеморативне одлуке: Улица Краља Александра I преименована је у Стаљинову улицу, Краља Петра I у Маршала Тита, Трг кнегиње Зорке у Трг хероја Тозе Марковића, Краљевића Ђорђа у Зрењанинову, Улица Немачка у Хероја Ћирпанова, а Косте Пећанца у Бранка Бајића (Puškar 2008, 126). Иако су у овом процесу избрисана и женска имена, наступајући период је у контексту ородњавања града одонимима означен сукцесивнијом комеморацијом женских имена, те уписивањем њихових друштвених и политичких доприноса у сећање града.

У регистру из 1948. године налази се 408 улица (Puškar 2008, 144) чија је структура назива потпуно измењена у односу на претходне периоде. Међу њима готово да више нису постојала имена мотивисана биљним и животињским светом, као што је то раније био случај, али су се појавила бројна лична имена, посебно она повезана са националном историјом, те је више од половине назива, њих 278, представљало антропониме. Међу њима су се нашла и имена (свега) осам жена: Мајке Јевросиме, Царице Милице, Грозде Гајшин, Соње Маринковић, Илке Марковић, Сестара Нинковић, Милице Стојадиновић Српкиње и Драге Дејановић (Puškar 2008, 126–129). Иако је њихов број остао готово исти као у претходном периоду, у урбану топонимију су, поред раније присутних Мајке Јевросиме, Царице Милице и Милице Стојадиновић, почела да се уписују имена револуционарки (Грозда Гајшин), народних херојки (Соња Маринковић), анархисткиња (Илка Марковић) и социјалисткиња (сестре Милица и Анка Нинковић). Поред наведених, уписано је име још једне књижевнице – Драге Дејановић.

У наредним годинама се број становника Новог Сада континуирано повећавао, а тиме и његова површина, стамбени, радни и индустријски капацитети, као и други елементи потребни за функционисање града. Тако се на следећем доступном регистру из 1973. године налази 535 улица (Puškar 2008, 180–183), међу којима је и 14 нових, названих према следећим женама: Ањи Ранковић, Олги Петров, Лилики Бем, Клари Фејеш, Каћи Дејановић, Аници Савић,¹⁵ Драги Спасић, Драгињи Ружић, Исидори Секулић, Катарини Ивановић, Милеви Симић, Милки Гргуровој, Милки Марковић и Мари Максић. Тиме су у урбану топонимију уписана нова имена народних херојки, првоборки НОР-а и револуционарки (А. Ранковић, Л. Бем, К. Дејановић, О. Петров, К. Фејеш), књижевница (И. Секулић, М. Симић), сликарки (К. Ивановић) и глумица (М. Гргурова и М. Марковић).

Приказана структура ородњених одонима указује да су они, уз неколико религијских личности, углавном били лична имена жена значајних за локалну и националну историју. У регистру из 1980. године се први пут

¹⁵ Улица Анице Савић се на списку из 1980. године појављује као Улица Анице Савић Ребац.

појављује улица названа према једној од женских организација – Колу српских сестара. У истом регистру се уочава још један нови женски антропоним, Улица Вере Павловић, именована према провоборки НОР-а. Након тог периода, улице настављају да добијају имена према народним херојкама (Марија Бурсаћ), глумицама (Софија Вујић, Рахела Ферари, Љубица Раваси), књижевницама (Јефимија, Ержебет Берчек) и сликаркама (Надежда Петровић).

Иако се у наведеном регистру улица појављују нова имена жена (у изузетно малом броју, али континуирано), она спадају у локални и национални оквир, и реч је о женама које су имале значајне улоге у Другом светском рату, антифашизму, револуцији, уметности (сликарству, књижевности и глуми). Тиме се наведене улоге и доприноси жена, који се крећу од „ратнице до уметнице“ посматрају као део званичних (пожељних) наратива на којима се темељи идентитет овог града.

На крају прве деценије 21. века, у регистру из 2008. године, почињу да се појављују и имена која излазе из локалних и националних оквира, као и из спомињаних друштвених улога. У њему су се тако нашла имена америчке анархисткиње Еме Голдман, боркиње за права жена и власнице и уреднице часописа „Жена“ Милице Томић и научница Марије Кири, Милеве Марић и Драге Гарашанин. Такође, појављује се и име Мајке Југовића, као фиктивне личности из књижевности. Поред наведених имена, у овом регистру се налазе и улице Марије Петровић и Милице Николић (Puškar 2008, 227–231).

Улице као арене сећања, памћења и заборављања женске историје

Именоване улице, попут других места сећања, одређене су политиком дефинисања шта је историјски значајно и вредно меморијализације. Овај процес често представља сукоб између различитих друштвених актера и њихових интерпретација или аспеката сагледавања историје, у којем се, превладавањем једног концепта прошлости над другим, ствара политика сећања (Alderman 2002, 99). Сећање опросторено у улицама одражава се на свакодневицу града, повезује различите градске квартове и друштвене актере који могу, али и не морају, да се идентификују са комеморисаним особама, догађајима или појмовима. Оно, такође, служи као оквир за тумачење прошлости, дефинисање „историјског угледа“ и дискусију о релативној вредности једне комеморативне политике над другом (Alderman 2002, 103).

Нови Сад данас има 822 улице.¹⁶ Међу њиховим називима су најбројнији антропоними, те 568 улица носи лична имена особа којима су грађани својим предлозима и градски ауторитети прихватањем тих предлога

¹⁶ Подаци о актуалном броју и именима улица су преузети са интернетске мапе Новог Сада: <https://www.planplus.rs/novi-sad/novi-sad/ulice>.

дали место у урбаној топонимији и сећању града. Међутим, мушки антрополи су далеко бројнији, те је 522 улице названо по мушким личним именима, док њих 46 носи женска имена. Остала 254 назива се, у највећем броју, односе на географске одреднице, важне историјске датуме, занимања или представљају једноставне нумеричке одреднице.

Већ сами квантитативни подаци указују на инфериорност броја улица названих према женама. Међу њима се налазе три трга: Трг царице Милице, Трг Мајке Јевросиме и Трг Марије Трандафил. Преостали именовани јавни простор се односи на улице: Анђе Ранковић, Анице Савић Ребац, Чучук Станину, Десанке Максимовић, Драге Дејановић, Драге Гарашанин, Драге Спасић, Драгиње Ружић, Еме Голдман, Ержебет Берчек, Фејеш Кларе, Грозде Гајшин, Илке Марковић, Исидоре Секулић, Јефимијину, Јелене Анжујске, Каће Дејановић, Катарине Ивановић, Ленке Дунђерски, Лилике Бем, Љубице Раваси, Мајке Југовића, Маре Бранковић, Марије Бурсаћ, Марије Кири, Марије Петровић, Милеве Марић, Милеве Симић, Милице Николић, Милице Стојадиновић Српкиње, Милице Томић, Милке Гргурове, Милке Марковић, Надежде Петровић, Олге Пенавин, Олге Петров, Рахеле Ферари, Сестара Нинковић, Симонидину, Софије Вујић, Соње Маринковић и Светлане Вранић. Поред улица са личним именима, постоји и једна названа према Колу српских сестара, женском добротворном удружењу. Иако у граду постоји дванаест булевара, ни један од њих не носи име жене.¹⁷

Улоге и доприноси наведених жена повезани су са неколико одредница:

- уметност и култура: књижевност, глума и сликарство;
- различити облици колективне или личне борбе: НОБ, антифашизам, анархизам, хајдуштво, борба за права жена;
- друштвене и природне науке;
- владајуће породице из средњовековне националне историје и локалне друштвено утицајне породице 19. и прве половине 20. века и
- епска књижевност.

Иако се неке од наведених улога преплићу, најбројније су оне у вези са уметношћу и различитим облицима борбе. Такође се запажа да су у регистру присутна и имена научница (Аница Савић-Ребац, Исидора Секулић, Марија Кири, Светлана Вранић, Олга Пенавин, Драга Гарашанин), уз која се не налазе уписана њихова научна звања, што није случај са мушким антропонимима. И поред могућности да је ово последица различитих

¹⁷ Десет булевара носи лична имена мушкараца: цара Лазара, деспота Стефана, Јаше Томића, Јована Дучића, кнеза Милоша, краља Петра I, Михајла Пупина, патријарха Павла, Слободана Јовановића и Војводе Степе. Преостала два носе називе Булевар Европе и Булевар ослобођења.

критеријума именовања улица у различитим периодима, ипак се мора приметити овакво одсуство једнообразних мера у уписивању научних доприноса комеморисаних особа.

Када је у питању просторно смештање сећања на наведене личности, само се четири улице именоване по женама налазе у центру града – и то два трга (Трг Марије Трандафил и Трг Царице Милице) и две улице (Соње Маринковић и Грозде Гајшин). Остале улице које носе имена жена налазе се у кварталима лоцираним ближе или даље од центра града, и осим стамбене, немају другу улогу у функционисању града. Са друге стране, у старом градском језгру највећи број имена улица чине мушки антропоними, а затим географске одреднице.

Процес сећања и памћења праћен је и процесом заборављања, којим се из јавне дискусије и признавања искључују другачији наративи од оних доминантних. Како се меморијализацијом одржавају управо овакви доминантни наративи, њен циљ није откривање историјских искустава маргинализованих и мањинских група (Alderman 2002, 39). Број улица названих по женама говори о политици институционалног сећања и памћења женске историје у урбаном простору, али се поставља питање присуства већ комеморисаних имена у сећању јавности. У разговорима са информанткињама и информантима издвојене су следеће особе чија су имена и доприноси присутни у јавном сећању: Анђа Ранковић, Вера Павловић, Десанка Максимовић, Исидора Секулић, Јефимија, Јелена Анжујска, Ленка Дунђерски, Лилика Бем, Љубица Раваси, Мајка Јевросима, Мајка Југовића, Марија Бурсаћ, Марија Кири, Милева Марић, Милица Стојадиновић Српкиња, Надежда Петровић, Рахела Ферари, Соња Маринковић, Царица Милица и Чучук Стана. Познавање наведених имена настало је захваљујући образовном систему, популарној култури или личним контактима са простором именованим по овим женама. Такође, улоге неколицине препознатих жена повезане су са њиховим супружницима или очевима, односно породицама којима су припадали, а не њиховим личним доприносима.¹⁸ Наведено, дакле, указује да ван сећања јавности не остају имена која улазе у одређени оквир друштвених доприноса или историјски период, али да од већ инфериорног броја женских имена у уличном називљу, значајан део њих не постоји у сећању јавности.

Завршна разматрања

Посматрајући промену политике именовања новосадских улица, уочавају се и промене званичних наратива изражених њиховим називима. Док су први одоними одражавали праћење европских друштвених трендова у именовању простора, али и припадност европској култури, касније увођење

¹⁸ Тако је, на пример, у неколико интервјуа Анђа Ранковић препозната као супруга Александра Леке Ранковића, Милева Марић као супруга Алберта Ајнштајна, Чучук Стана као супруга Хајдук Вељка, царица Милица као супруга цара Лазара, Ленка Дунђерски као ћерка Лазара Дунђерског и велика љубав Лазе Костића.

топонима, датума и личности значајних за локалну и националну историју одражавају јачање националне свести и идентитета, те промене политичких режима и идеологија. Иако је на почецима процеса именовања удео антропонима у уличном називљу био мали, међу њима су постојала имена жена која припадају одређеном историјском и религијском контексту. Каснији критеријуми именовања уводили су нова имена жена, повезана са новим друштвеним улогама и доприносима. Одређене околности, посебно ратови и смене режима, доводиле су до декомеморације неких женских антропонима, али и до поновног појављивања одређених имена, њихове рекомеморације и враћања у јавно сећање. Међутим, уз наведено, као и сукцесивно повећавање укупног броја антропонима, број улица названих по женама је остајао мали у односу на оне назване по мушкарцима, географским одредницама или другим општим називима. Родна динамика у уличном називљу почела је да се мења након Другог светског рата, када се у урбаној топонимији појављује више имена жена, чије су се улоге углавном темељиле на различитим облицима борбе (на НОБ–у, антифашизму, анархизму, хајдуштву, борби за права жена) или на уметности.

Данашњи удео женске историје у уличном називљу се заснива на 46 улица названих по женама. Осим две улице и два трга која се налазе у ширем центру града, остале се налазе у даљим квартовима и немају већи административни, прометни или комерцијални значај. Са друге стране, мушки антропоними, њих 522, чине највећи број новосадских уличних назива, од којих је неколицина смештена у сам центар града и означава готово све булеваре и бројне друге прометне улице. Враћајући се на став да се моћ успоставља када је „виђена“ на одговарајућем месту, закључује се да неједнака видљивост мушких и женских антропонима, уз њихов неједнак број, такође одражава званичне просторне наративе и неравноправну дистрибуцију родне моћи. Искључивањем улица названих према женама из централне урбане топонимије и њиховим постављањем на периферију свакако да се не постиже њихова перцептивност, већ се наставља њихова даља просторна маргинализација и сегрегација.

Друштвене улоге и доприноси жена које улазе у данашњи родни идентитет посматраног града у највећем броју су повезани са уметношћу и књижевношћу, те са борбом, посебно Другим светским ратом, а затим и са природним и друштвеним наукама, владарским и велепоседничким породицама, као и са епском књижевношћу. Ипак, већина ових жена није позната у локалној заједници. Са друге стране, део препознатих имена у јавном сећању није повезан са њиховим личним доприносима, већ са породицама у којима су имале улогу супруге или ћерке. Такав је случај са женама чији су очеви или супружници, такође, оставили траг у историји, култури и науци. Међутим, јасније познавање живота и рада мушкараца у односу на њихове супруге и ћерке потиче управо од дуготрајног, системског запостављања женске историје и достигнућа, почевши од образовног система

до других јавних извора образовања и информисања.¹⁹ То указује да, када је у питању јавно сећање на заслужне жене, није довољно само „освајање“ нових улица које ће понети имена жена, већ и увођење другачије методологије упознавања јавности са личностима које се уписују у урбану топонимију.

Иако већ сам број и значај улица са антропонимским називима указује да је родни идентитет Новог Сада, посматран кроз визуру одонима – маскулин, не треба занемарити континуитет постојања женских антропонима, као ни напоре дела локалне заједнице да врати заборављену женску историју у јавни простор и учини је видљивијом. Сложила бих се са Маријом Новас Ферадас да би поновно успостављање колективних просторних наратива, као мостова између прошлости и садашњости, помогло постизање „просторне правде“ (Novas Ferradás 2018, 127). То се не би одrazilо само на женску историју и видљивост доприноса жена у стварању историје и културе, него и на све групе које су званични наративи искључили из јавног градског простора и просторне расподеле моћи.

Литература

- Alderman, Derek H. 2002. “Street Names as Memorial Arenas: The Reputational Politics of Commemorating Martin Luther King, Jr. in a Georgia County.” *Historical Geography* 30: 99–120.
- Azaryahu, Maoz. 1986. “Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin.” *Journal of Contemporary History* 21(4): 581–604.
- Azaryahu, Maoz. 2011. “The Politics of Commemorative Street Renaming. Berlin: 1945–1948.” *Journal of Historical Geography* 37: 483–492.
- Banarjee, Arpita & Saraswati Raju. 2009. “Gendered Mobility: Women Migrants and Work in Urban India.” *Economic & Political Weekly* 44: 115–123.
- Belić, Uglješa. 2018. *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost*. Novi Sad: VANU i Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija.
- David, Jaroslav. 2013. “Street Names Between Ideology and Cultural Heritage.” *Acta onomastica* LIV: 1–8.
https://www.academia.edu/8958763/STREET_NAMES_BETWEEN_IDEOLOGY_AND_CULTURAL_HERITAGE (preuzeto 1. novembra 2019).

¹⁹ В., на пример: Sklevicky 1996; Belić 2018. Неопходно је напоменути да се данас, уз научну литературу, појављује и популарна литература, као и садржаји у савременим медијима, којима је циљ да допринесу видљивости друштвених, политичких и научних достигнућа и доприноса жена кроз историју.

- Evđić, Željko. 2017. „Bulevar kraljice Marije posle 1941. godine.“ *Godišnjak Arhiva grada Novog Sada* 11: 207–221.
- Fenster, Tovi. 2005. “The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life.” *Journal of Gender Studies* 14(3): 217–231.
- Novas Ferradás, Maria. 2018. “Commemorative Urban Practices and Gender Equality: The Case of Santiago de Compostela’s Urban Anthroponymy.” *Hábitat y Sociedad* 11: 109–129.
https://www.academia.edu/37895692/Commemorative_Urban_Practices_and_Gender_Equality_The_Case_of_Santiago_de_Compostela_s_Urban_Anthroponymy (preuzeto 1. novembra 2019).
- Jakovljević-Šević, Tijana. 2019. “How a City Remembers. A Museums Discussion on Gender Mapping of a City.” In *Feminist Pedagogy: Museums, Memory Sites, Practices of Remembrance*, eds. Akkent Meral & S. Nehir Kovar, 74–81. Istanbul: ISTOS Publishing House.
- Kodrnja, Jasenka. 2006. „Rodna/spolna hijerarhija javnog prostora ili žene u nazivima ulica i trgova.“ U *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*, prir. Jasenka Kodrnja, 74–11. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Listerborn, Carina. 2016. “Feminist Struggle Over Urban Safety and the Politics of Space.” *European Journal of Women’s Studies* 23: 251–264.
- Low, Setha. 1996. “The Anthropology of Cities: Imagining and Theorizing the City.” *Annual Review of Anthropology* 25: 383–409.
- Novas, Maria. 2018. “Commemorative Urban Practices and Gender Equality: The Case of Santiago de Compostela’s Urban Anthroponymy.” *Habitat y Sociedad* 11: 109–129.
- Obšust, Kristijan. 2014. „Odonimi Novog Sada: kratak pregled imena ulica u kontekstu istorijskog pamćenja i kolektivne memorije grada.“
<https://kulturasecanjibiblioteka.wordpress.com/odonimi-novog-sada-kratak-pregled-imena-ulica-u-kontekstu-istorijskog-pamcenja-i-kolektivne-memorije-grada/> (preuzeto 1. novembra 2019).
- Puškar, Vojislav. 2001. *Ulice Novog Sada*. Novi Sad: Prometej.
- Puškar, Vojislav. 2008. *Novi Sad priče varoških ulica*. Novi Sad: Prometej.
- Radović, Srđan. 2014. *Beogradski odonimi*. Beograd: Etnografski Institut SANU.
- Radović, Srđan. 2013. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2000. *Ulice moga grada*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Sandberg, Linda & Malin Rönnblom. 2016. “Imagining the Ideal City, Planning the Gender-Equal City in Umeå, Sweden.” *Gender, Place & Culture* 23/12: 1750–1762.

- Stojaković, Gordana & Svetlana Kresoja. 2014. *Ženka imena Novog Sada. Vodič za ljubitelje alternativnih tura*. Novi Sad: Turistička organizacija grada Novog Sada.
- Sklevicky, Lydia. 1996. „Konji, žene, ratovi, itd: Problem utemeljenja historije žena u Jugoslaviji.“ U *Konji, žene, ratovi*, prir. Dunja Rihtman-Augustin, 13–26. Zagreb: Ženska infoteka.
- Vacchelli Elena, 2014. “Gender and the city: intergenerational spatial practices and women’s collective action in Milan.” *Les cahiers du CEDREF* 21: 1–14. <http://journals.openedition.org/cedref/1001> (preuzeto 1. novembra 2019).
- Veselinović, Bojana. 2006. „Žene po kojima su nazvane ulice Beograda.“ U *Feminominalni Beograd Beograd iz ženskog ugla*, prir. D. Vukadinović & N. Teofilović, 9–21. Beograd: Indok centar.
- Victoria, Maria & Lina Buchely. 2019. “Cities and the City: Spatio–Temporal Imaginaries of Class and Gender in Barranquilla and Cali, Colombia.” *Gender, Place & Culture. A Journal of Feminist Geography* 26(2): 2–19.

Интернет извори

- Akkent Meral & S. Nehir Kovar. Internet mapa Novog Sada:
<https://www.planplus.rs/novi-sad/novi-sad/ulice> (pristupljeno 25. aprila 2019).
- Frauen.Biographieforschung. <http://www.fembio.org/> (pristupljeno 2. maja 2019).
- Voxfeminae. <https://voxfeminae.net/> (pristupljeno 3. maja 2019).

Прилог

Биографске цртице о женама у новосадској одонимији

- Анђа Ранковић**, Избиште, 1909 – Гацко, 1942. Народна херојка НОР-а, радница.
- Аница Савић-Ребац**, Нови Сад, 1982 – Београд, 1953. Филолошкиња, књижевница, универзитетска професорка.
- Грозда Гајшин Жабал**, 1920 – Сегедин, 1941. Револуционарка, чланица СКОЈ-а.
- Чучук Стана**. Хајдучица.
- Десанка Максимовић**, Рабровица, Ваљево, 1989 – Београд, 1993. Књижевница, академкиња.
- Драга Дејановић**, Кањижа, 1840 – Бечеј, 1871. Књижевница, глумица.
- Драга Спасић**, Ваљево, 1876 – Београд, 1938. Глумица Народног позоришта у Београду.
- Драгиња Ружић**, Врањево, Нови Бечеј, 1834 – Вуковар, 1905. Глумица Српског народног позоришта.
- Ема Голдман**, Ковно (Литванија), 1869 – Торонто (Канада), 1940. Публицисткиња, анархисткиња.

Ержбет Берчек, непознато, 1904 – Нови Сад, 1971. Књижевница.
Фејеш Клара, Будимпешта (Мађарска), 1921 – Бачка Паланка 1943.
Революционарка, комунисткиња,
Илка Марковић. Атенатторка.
Исидора Секулић, Мошорин, 1877 – Београд 1958. Књижевница, академикиња.
Јефимија, 1350 – после 1405. Књижевница, монахиња.
Јелена Анжујска. Српска средњовековна краљица, добротворка, ктиторка.
Каћа Дејановић, Госпођинци, 1920 – Сомбор, 1945. Првоборка НОР-а, радница.
Катарина Ивановић, Секешфехервар (Мађарска), 1811 – Секешфехервар, 1882.
Сликарка.
Ленка Дунђерски, Србобран, 1870 – Беч (Аустрија), 1895. Велепоседница.
Лилика Бем, Сегедин (Мађарска), 1919 – Нови Сад, 1941. Првоборка НОР-а,
чиновница.
Љубица Раваси, Чента, Зрењанин, 1916 – Нови Сад, 1995. Глумица Српског
народног позоришта.
Мајка Југовића. Личност из народне епске поезије.
Мара Бранковић. Српска средњовековна принцеза.
Марија Бурсаћ, Каменица, Дрвар, 1924 – Пркоси, 1943. Народна херојка НОР-а.
Марија Кири, Варшава (Пољска), 1867 – Саланш (Француска), 1934. Физичарка
и хемичарка.
Марија Петровић. Непознато.
Милева Марић, Тител, 1875 – Цирих (Швајцарска), 1948. Математичарка.
Милева Симић, Нови Сад, 1859 – Нови Сад, 1946. Педагошкиња, књижевница,
наставница и управница новосадске Српске више девојачке школе.
Милица Николић, Нови Сад, 1927 – Батина, 1944. Боркиња НОР-а, ученица.
Милица Стојадиновић Српкиња, Буковац, 1930 – Београд 1878. Књижевница.
Милица Томић, Нови Сад, 1859 – Београд, 1944. Власница и уредница часописа
„Жена“, боркиња за права жена.
Милка Гргурова, Сомбор 1840 – Београд 1924. Глумица Народног позоришта у
Београду.
Милка Марковић, Панчево, 1869 – Нови Сад, 1930. Глумица, редитељка Српског
народног позоришта, прва редитељка српског глумишта.
Надежда Петровић, Чачак, 1873 – Ваљево, 1915. Сликарка.
Олга Пенавин, Лингвисткиња, универзитетска професорка.
Олга Петров, Баранда, 1920 – Јајинци, 1942. Народна херојка НОР-а, учитељица.
Рахела Ферари, Земун, 1911– Београд, 1994. Глумица Југословенског драмског
позоришта.
Сестре Нинковић, Милица: Нови Сад, 1854 – Крагујевац, 1882. Анка: Нови Сад,
1885 – Београд, 1923. Педагошкиње, социјалистичке активисткиње.
Симонида, Константинопол, 1294 – Константинопол, после 1345. Српска
краљица.
Софија Вујић, Овсеница, 1851 – Нови Сад, 1921. Глумица.
Соња Маринковић, Стерзовица, Пакрац, 1916 – Петровград/Зрењанин, 1941.
Херојка НОР-а, инжењерка агрономије.
Светлана Вранић, Београд, 1947 – Београд, 1996. Археолошкиња.
Царица Милица, Непознато, око 1333 – Манастир Љубостиња, 1405. Српска
књезиња.
Мајка Јевросима, Монахиња, историјска личност на којој се темељи лик из епске
поезије.

Марија Трандафил, Нови Сад, 1816 – Нови Сад, 1883. Добротворка.
Вера Павловић, Бјелјина, 1921 – Равенсбрик, 1945. Првоборка НОР-а,
студенткиња.

Примљено / Received: 10. 12. 2019.

Прихваћено / Accepted: 29. 04. 2020.